

ایستاد هفت

سال سی و ششم، شماره سوم
مرداد و شهریور ۱۴۰۴
ISSN:1023-7992

دوماهنامه نقد کتاب، کتاب‌شناسی و
اطلاع‌رسانی در حوزه فرهنگ اسلامی

۲۱۳

چو یا جهانبخش | رسول جعفریان | سیدعلی میرافضلی | سیدرضا باقریان موحد | عبد الجبار رفاعی / محمد سوری
زهرا آقابابایی خوزانی | سیدعلی کاشفی خوانساری | مهدی عسگری | حمیدرضا تمدن | امید حسینی نژاد | حیدر عیوضی
اریا طبیب‌زاده | رقیبه فراهانی | میلاد بیگدلو | سید احمد رضا قائم‌مقامی | مجید جلیسه | علی راد
محمد شمسواری | عارف نوشاهی / شیوا امیرهدایی | مریم حسینی | علی نیک‌زاد | سیدعلی موسوی
غلامحسین خدری | علی ایمانی ایمانی | علی کاملی | فرهاد طاهری | سهیل یاری گل‌دژه | امید طبیب‌زاده | سید محمد عمادی حائری

مگر ز مضر به گنجان «بشیر» می‌آید | مقتل الحسین (ع) ابو حاتم، محمد بن حبان بسنی (م ۳۵۴)

رباعیات شهر آشوب حسن دهلوی | معرفی نشریه اتاق آبی

از نگاه عربی: منتفکران معاصر ایران و جهان عرب (۲) | از ازدواج تا طلاق: روی و پشت یک سند

روابط قصه‌گویان دینی و حاکمان سیاسی | امامزاده حضرت شاه‌زندو (ع)

محمد عابد الجابری و نقد عقلانیت عربی | خراسانیات (۶) | آینه‌های شکسته (۱۰)

یادداشت‌های لغوی و ادبی (۵) | اشعار تازه‌یاب از شاعران دوره قاجار با استناد به نشریات آن عصر

نویشتگان (۱۴) | یادداشت‌های شاهنامه (۸) | چاپ‌نوشت (۲۰) | از شیعه علی (ع) تا دین علی (ع)

طومار (۱۲) | قصص الأنبياء در میراث اسلامی | المستخلص

تحفة البرره مجدالدین بغدادی در آثار شمس‌الدین محمد الأطعانی | کتابخانه یعنی غنای زنده زاینده

نقد ترجمه فارسی مابعدالطبیعه ارسطو اثر شرف‌الدین خراسانی

مروری بر تخلفات گسترده در پژوهش | تحلیل روشمند ادعاهای انتحال در حوزه فلسفه اسلامی

نکته، حاشیه، یادداشت

پیوست‌آینه پژوهش: ♦ سلسله‌مباحث نظری در باب تاریخ ادبیات، براساس آرای رینه وِلک (۲)

♦ در میانه حکایت و تصحیف

آینه‌های شکسته (۱۰)

نگاهی به استعاره‌های دندان در ترجمه‌های تورات

عضو هیئت علمی پژوهشگاه قرآن و حدیث قم | حیدر عیوضی

| ۲۴۹ - ۲۵۷ |

۲۴۹

آینه پژوهش | ۲۱۳

سال ۳۶ | شماره ۳

مرداد و شهریور ۱۴۰۴

چکیده: از دشواری‌های ترجمه به ویژه در رابطه با متون کهن و در اینجا تورات عبری، انتقال مفاهیمی است که در قالب صنایع ادبی از جمله استعاره‌ها بیان شده‌اند؛ همچنین نظر به منظوم بودن حدود یک سوم تورات، دامنه این موضوع بسیار گسترده خواهد بود. استعاره‌های مرتبط با «دندان» در سراسر تورات حوزه معنایی گسترده و چندوجهی دارد؛ از جمله نماد قدرت، زیبایی، عدالت، خوی وحشی‌گری و بی‌رحمی به کار رفته است. این شماره از «آینه‌های شکسته» به بررسی چهار مورد در عاموس ۴: ۶، میکاه ۳: ۵، ایوب ۱۳: ۱۴ و ۲۰: ۱۹ متمرکز است. چنین می‌نماید که هر کدام از طیف‌های ترجمه، یعنی تحت‌اللفظی، تفسیری، آزاد و معنایی بسازان آینه‌های شکسته بخشی از چندمعنایی متن مبدأ را منعکس کرده‌اند؛ به عبارتی تنها با دیدن آنها در کنار هم متن مبدأ برای مخاطب درک پذیر می‌شود.

کلیدواژه‌ها: تورات عبری، ترجمه‌های فارسی، ترجمه قدیم، استعاره دندان.

Broken Mirrors (10): A Study of Dental Metaphors in the Translations of the Torah

Heidar Eyvazi

Abstract: One of the major difficulties of translation—particularly with ancient texts such as the Hebrew Torah—is the rendering of concepts expressed through literary devices, notably metaphors. Since roughly one third of the Torah is composed in verse, the scope of this issue is extensive. Metaphors associated with “teeth” in the Torah cover a broad and multifaceted semantic field, employed as symbols of power, beauty, justice, savagery, and cruelty. This installment of “Broken Mirrors” focuses on four passages: Amos 4:6, Micah 3:5, Job 13:14, and Job 19:20. It appears that each of the different modes of translation—literal, interpretative, free, and semantic—functions like a broken mirror, reflecting only part of the polysemy of the source text. In other words, the text of origin can be adequately understood by the reader only when these partial reflections are viewed together.

Keywords: Hebrew Torah; Persian translations; Old Translation; dental metaphor.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

از دنیای باستان، دندان به جهت نقش حیاتی آن نماد سلامتی، نشاط و قدرت بوده است؛ و از عناصر مهم و ملاک‌های شاخص در زیبایی‌شناسی نیز به شمار می‌رفته. ردپای آن را در بخش‌های مختلف تورات می‌توان دید: «چشمانش به شراب سرخ و دندانش به شیر سفید است» (پیدایش ۴۹: ۱۲)؛ به طور برجسته در «دندانهای مثل گله گوسفندان پشم بریده که از شستن برآمده باشند و...» (غزل غزلها ۴: ۲). بر این پایه در بین النهرین عبارت «دندان در برابر دندان» (قس. «الْبَيْسُ بِالْبَيْسِ»، مائده: ۴۵) در کنار «چشم در برابر چشم» از مصادیق برجسته اصل قصاص^۱ مطرح بوده است.^۲

واژه عبری שֵׁן / šēn «دندان» در پیوند ریشه‌شناختی با سینّ عربی است و با تفاوت‌های جزئی در برخی واح‌ها در دیگر زبانهای سامی نیز دیده می‌شود. در تورات واژه مذکور و کلمات مترادف آن مانند מַטְלַעַת / metalle'at «دندان‌های آسیاب (حیوانات)»^۳ در انواع استعاره‌ها به کار رفته است. در نگاه اولیه دست کم می‌توان چهار حوزه^۱، عنصر زیبایی و جذابیت؛^۲ نماد اصل برابری در عدالت؛^۳ نماد قدرت و حتی خوی وحشیگری؛^۴ دندان پوسیده نماد تباهی و مرگ، را تفکیک کرد.^۴ بررسی همه جانبه این موضوع قطعاً می‌تواند به عنوان یک پژوهش مستقل جالب باشد.

در این مقاله تنها به بررسی چهار مورد در عاموس ۴: ۶، میکاه ۳: ۵، ایوب ۱۳: ۱۴ و ۱۹: ۲۰ بسنده می‌شود (از دیگر کاربست‌های آن ایوب ۲۹: ۱۷، یوئیل ۱: ۶، مزامیر ۱۲۴: ۶، زکریا ۹: ۷). آنچه در ادامه می‌آید صرفاً ناظر به شیوه ترجمه و انتقال معنی در ترجمه‌های مختلف می‌باشد و مباحث نظری در باب ترجمه صنایع ادبی از جمله استعاره‌ها در اینجا مطرح نظر نیست. سپس در ضمن مقایسه ترجمه‌ها از یک سو و بررسی متن اصلی از سوی دیگر پیشنهادهایی ارائه می‌شود. این پیشنهاد گاه صرفاً ترجیح ترجمه‌ای بر سایر ترجمه‌هاست، و گاه با تغییرات جزئی همراه است.

1. (مقابله به مثل) *lex talionis*.

۲. در رابطه با برخی جزئیات و تفاوتها در قانون حمورابی و قوانین دیگر ← *TDOT*, 15/314.

۳. حییم الف، ۳۱۰.

4. <https://digitalbible.ca/article-page/bible-study-symbols-the-symbol-of-the-tooth-in-biblical-context-an-exploration-of-oral-metaphors-in-sacred-texts-1700845118996x301532728100143000>

عاموس ۴:۶

و من نیز نظافت دندان را در جمیع شهرهای شما و احتیاج نان را در جمیع مکانهای شما به شما دادم. معهدا خداوند می‌گوید بسوی من بازگشت نمودید.

ترجمه قدیم

من به شهرهای شما قحطی فرستادم، ولی فایده‌های نداشت و باز بسوی من بازگشت نکردید.

تفسیری

من در همه شهرهایتان دندانهای تمیز به شما دادم،
و در همه مکانهایتان، فقدان نان؛

هزاره نو

با این حال، خداوند می‌فرماید، به سوی من بازگشت نکردید.

Darum habe ich euch auch in allen euren Städten müßige Zähne gegeben und Mangel am Brot an allen euren Orten ...

Luther 1912
تت.: به این جهت برایتان در همه شهرهای شما دندانهای بیهوده دادم، و فقدان نان در همه مکان‌هایتان ...

عبارت *niqyōn šinnayim* / נִקְיֹן שִׁנַּיִם تحت اللفظی «تمیزی دندان»، استعاره از «گرسنگی، قحطی و نداشتن چیزی (به طور مشخص گوشت) برای خوردن» است،^۱ و اساساً در تناظر با عبارت بعدی «فقدان نان» اشاره به قحطی و خشکسالی قرار دارد.^۲ به این ترتیب، در میان ترجمه‌های فوق ترجمه تفسیری در این قسمت کاملاً مفهومی عمل کرده است.

۲۵۲

آینه پژوهش | ۲۱۳
سال | ۳۶ شماره ۳
مرداد و شهریور ۱۴۰۴

میکاه ۳:۵

[۱] خداوند درباره انبیاپی که قوم مرا گمراه می‌کنند و به دندانهای خود می‌گزیند و سلامتی را ندا می‌کنند،

ترجمه قدیم

[۲] و اگر کسی چیزی به دهان ایشان نگذارد با او تدارک جنگ می‌بینند، چنین می‌گوید:...

خداوند می‌فرماید: «ای انبیاپی دروغگو که قوم مرا گمراه کرده، برای کسی که به شما مزد می‌دهد با صدای بلند سلامتی می‌طلبید
[۲] و کسی را که مزد نمی‌دهد تهدید می‌نمایید؛

تفسیری

1. Gesenius, 565;

همینطور در تفاسیر تورات، از جمله راشی: <https://www.sefaria.org/Amos.4.6?lang=bi&with=Rashi&lang2=en>

۲. واژه *niqyōn* / נִקְיֹן از ریشه *nqh* / נָקַה قس. نَقَى در عربی بر معنای اولیه «پاکی، و طهارت» دلالت دارد؛ این واژه در ترکیب‌های دیگر از جمله *niqyōn caf* / נִקְיֹן צַף «پاکدستی» ← (پیدایش ۲۰: ۵) به کار رفته است؛ ← Gesenius, 565.

خداوند دربارهٔ انبیائی که قوم مرا گمراه می‌کنند چنین می‌گوید،
هزارهٔ نو دربارهٔ آنان که چون خوراک فراوان دراند ندای "صلح و سلامتی" سر می‌دهند،
[۲] اما اگر کسی طعامی در دهانشان نگذارد، به وی اعلام جنگ می‌کنند.

[۱] یَهُوهٔ علیه پیامبرانی که قوم مرا گمراه می‌سازند چنین می‌گوید:
اگر چیزی میان دندانها داشته باشند،
سیار ندا می‌دهند: «صلح!»

[۲] لیک به آن کس که چیزی در دهان آنها نمی‌نهد، اعلان جنگ می‌کنند.

Thus saith the LORD concerning the prophets that make my people err, that bite with their teeth, and cry, Peace; and he that putteth not into their mouths, they even prepare war against him

تت: خداوند دربارهٔ انبیایی که قوم مرا گمراه می‌کنند، با دندان‌های خود می‌گزند و
Webster فریاد صلح سر می‌دهند؛ و هر که چیزی به دهانشان نگذارد، با او جنگ می‌کنند،
چنین می‌گوید: ...

Thus saith Jehovah concerning the prophets that make my people to err; that bite with their teeth, and cry, Peace; and whoso putteth not into their mouths, they even prepare war against him:

تت: یهوه دربارهٔ انبیایی که قوم مرا گمراه می‌کنند، با دندان‌های خود می‌گزند و
ASV 1901 فریاد صلح سر می‌دهند؛ و هر که چیزی به دهانشان نگذارد، با او جنگ می‌کنند،
چنین می‌گوید: ...

۲۵۳

آینهٔ پژوهش | ۲۱۳
سال ۳۶ | شماره ۳
مرداد و شهریور ۱۴۰۴

متن عبری

[۱] כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־הַנְּבִיאִים הַמְתַעִים * אֶת־עַמִּי הַזֵּשִׁכִּים * בְּשִׁנֵּיהֶם וְקָאוּ * * * שְׁלֹום
[۲] וְאָשֶׁר לֹא־יָתִוּ עַל־פִּיהֶם וְקִדְשׁוֹ עַל־יָדָיו מִלְחָמָה

این آیه متضمن دو بخش است که، قسمت دوم در عموم ترجمه‌ها تقریباً به یک مضمون بوده و
جای نقد و نظر نیست. اما در بخش نخست تفاوت‌هایی دیده می‌شود که از قضا متضمن
استعارهٔ مورد بحث ما است. باری، در اینجا سه فعل داریم که به ترتیب با * نشان شدن، و اندکی
توضیح در معنای آنها به بررسی بهتر کمک می‌کند.

I. در ابتدا صورت فعلی הַמְתַעִים/hammat'im (در باب Hifil)، از ریشهٔ תַעַה/ta'ah به معنی
«منحرف شدن؛ تلو تلو خوردن»، با توسعهٔ معنایی (از جمله در اینجا) به «گمراه شدن، گمراه
کردن» دلالت دارد.^۱

II. فعل دوم (در باب *Qal*)، از ریشه $\text{נָשָׂא} / \text{nāšak}$ متضمن دو معنی است: «صدمه زدن؛ نیش زدن (مار)» ← (اعداد ۲۱: ۶)، و با توسعه معنایی «ظلم کردن از طریق نزول و بهره گرفتن»^۱. در آیه مورد بحث، هم‌نشینی این فعل با واژه $\text{שָׁנַן} / \text{šēn}$ «دندان» به همان معنای نخست، یعنی «گزیدن با دندان؛ نیش زدن» که در مورد مار روشن است، اما در مورد انسان، در اینجا انبیاء دروغین می‌تواند استعاره از هرگونه آزار و اذیت یا سوء استفاده از باورهای دینی در معنی کلی آن باشد.

III. فعل سوم از ریشه $\text{קָרָא} / \text{qārā}$ قس. قرأ در عربی، به «خواندن، فراخواندن، ندادادن» دلالت دارد، و در ترکیب فوق به معنی «سلامتی ندا می‌کنند» است.

با توجه به نکات مقدماتی، و مقایسه ضمنی ترجمه‌های فوق این آیه به چنین مضمونی دلالت دارد: «[۱] یهوه درباره انبیايي که قوم مرا گمراه می‌کنند و به دندانهای خود می‌گزند و سلامتی را ندا می‌کنند... (چنین می‌فرماید...)». بر این پایه، ترجمه‌های تفسیری، هزاره نو و پیروز سیار با دو اشکال مواجه‌اند:

الف) در این ترجمه‌ها با افزوده‌هایی مواجه هستیم که عبارتند از «برای کسی که به شما مزد می‌دهد... (تفسیری)، و «درباره آنان که چون خوراک فراوان دارند...» (هزاره نو)، «اگر چیزی میان دندانها داشته باشند» (سیار)؛ این افزوده‌ها کاملاً تفسیری‌اند و پیوندی با متن مبدأ ندارند، هرچند به نظر می‌رسد که به جهت قرینه‌سازی با بخش دوم آیه بوده است! اما نباید از نظر دور داشت که مفهوم آیه به خودی خود کامل است، چنانکه در ترجمه قدیم ملاحظه می‌شود نیازی به افزوده تفسیری نیست!

ب) از سوی دیگر، ترجمه عبارت فعلی دوم، یعنی «و به دندانهای خود می‌گزند» به کلی نادیده گرفته شده!

به این ترتیب، به نظر می‌رسد ترجمه قدیم، *Webster* و *ASV* در انتقال مفهوم آیه استوارتراند؛ و چنین مضمونی مراد است: «خداوند/یهوه درباره انبیايي که قوم مرا گمراه می‌کنند و به دندانهای خود می‌گزند و سلامتی را ندا می‌کنند، و اگر کسی چیزی به دهان ایشان نگذارد با او تدارک جنگ می‌بینند، چنین می‌گوید:...».

1. *BDB*, → נָשָׂא ;

ترجمه قدیم	چرا گوشت خود را با دندانم بگیرم و جان خود را در دستم بنهم؟
تفسیری	بلی، جانم را در کف می‌نهم و هر چه در دل دارم می‌گویم.
هزاره نو	چرا گوشت تن خویش به دندان بگیرم، و جان خویش در کف نهم؟
هاشمی‌نژاد	از چه گوشت خود به دندان بگیرم، و جان خویش در دستم نهم؟
سیار	گوشت خود را میان دندانهای خویش می‌گیرم، و جان خود را در دستان خویش می‌نهم. ^۱

*How long! I will take my flesh in my teeth;
I will take my life in my hands.*

JPS, 1985 تت: تا کی! گوشت خود را به دندان بگیرم؛

و جان خویش را در دستم نهم؟

گوشت خود را به دندان گرفتن، به عنوان یک ضرب‌المثل متضمن مفهومی دوگانه است؛ همانطور که راشی بدان اشاره می‌کند: پذیرفتن درد و رنج از یک سو، و ترجیح سکوت به جای شکوه و ناله، از سوی دیگر!^۲ اما قید *al-mā* در ابتدای آیه^۳ مترادف با *lammā* و *maddo* است و به عنوان قید پرسشی به معنی اولیه «چرا، به چه سبب، برای چه» دلالت دارد.^۴ ملاحظه می‌شود که این قید در برخی ترجمه‌های فوق، مشخصاً تفسیری و پیروز سیار نادیده گرفته شد، و در نهایت کل جمله به صورت جمله خبری تلقی شده است!

و نکته ظریف‌تر اینجاست که معنی مذکور، یک معنی اولیه است! و این قید در اینجا با توجه به بافت به معنی «تا کی؛ تا چه مدت؛ چقدر» است، البته قید *mā* به تنهایی معنی اخیر را نیز در خود دارد. کوتاه آنکه این آیه بخشی از دفاعیه / پاسخ ایوب به سخنان صوفر (باب ۱۲) است. آیه قبل (۱۳) چنین مضمونی دارد «ساکت باشید؛ هر بلایی سرم بیاید، من حرفم را می‌زنم». و سپس می‌رسیم به آیه مورد بحث؛ بر این پایه، در میان ترجمه‌های فوق معادل *How long!* «تا کی» برای قید پرسشی مذکور در نسخه *JPS Tanakh (1985)* استوارتر به نظر می‌رسد؛ که در ادامه به

۱. باورقی ترجمه سیار در ذیل این آیه ناظر به قسمت دوم آن است، حتی آیات مشابه که بدان ارجاع داده شده، ارتباطی به بحث مذکور ندارند: «دو واژه نخست را که تکرار کلمات پایانی آیه ۱۳ هستند حذف می‌کنیم... این تعابیر که ظاهری ضرب‌المثل دارند، به این معنی هستند که زندگی خود را به مخاطره می‌افکنیم و همه چیز را بر سرکاری می‌نهم» (بنگرید به داوران ۱۲:۳؛ سموئیل ۱۹:۵؛ ۲۸:۲۱).

2. <https://www.sefaria.org/Job.13.14?lang=bi&with=Rashi&lang2=en>

۳. متن عبری: לַלֹּמֶה אֲשָׁא בְּשָׂרִי בְּשִׁפְיִי וְנִפְשִׁי אֲשִׁיחַ בְּכַפִּי:

۴. حییم الف، ص ۳۹۲.

انعکاس بهتر معنی آیه منتهی شده است: «تا کی! گوشت خود را به دندان بگیرم؛ و جان خویش را در دستم نهم؟» و این لحن در آیه بعدی (۱۵) ادامه می‌یابد: «حتی اگر مرا بکشد، بر او امید خواهم بست؛ اما در برابر او از راههای خویش دفاع خواهم کرد».

ایوب ۱۹: ۲۰

استخوانم به پوست و گوشتم چسبیده است، و با پوست دندانهای خود خلاصی یافته‌ام.

ترجمه قدیم

از من پوست و استخوانی بیش نمانده است، به زحمت از چنگ مرگ گریخته‌ام.

تفسیری

پوستی بر استخوان بیش نیستم؛ به تار مویی بندم و بس.

هزاره نو

پوستی هستم بر استخوان کشیده؛ به مویی جسته‌ام.

هاشمی نژاد

استخوانهایم به پوست و گوشتم چسبیده است،

سیار

آه! ای کاش می‌توانستم با پوست دندانهایم از آن خلاصی یابم.^۱

*My bones stick to my skin and flesh;
I escape with the skin of my teeth.*

JPS, 1985 تت: «استخوانهایم به پوست و گوشتم چسبیده؛

به پوست دندانم بندم.

۲۵۶

آینه پژوهش | ۲۱۳
سال ۳۶ | شماره ۳
مرداد و شهریور ۱۴۰۴

این آیه از آیات دشوار و چند لایه در تورات است؛ شرح لغات و تفسیر آن همواره در تفاسیر یهودی محل بحث بوده است. به این ترتیب، دست کم در سطح ترجمه برای دریافت مفهوم کلی، مقایسه طیف مختلف ترجمه‌ها، اعم از تحت اللفظی، تفسیری، آزاد و مفهومی در کنار هم ضروری است. آیه از دو بخش تشکیل شده است؛ در جدول ذیل متن عبری و ترجمه واژه به واژه آن به صورت زیرنویس، به عبارتی کاملاً تحت اللفظی ملاحظه می‌شود:

متن عبری [۱] בְּעוֹרִי וּבְבָשָׁרִי דָבְקָה לַעֲצָמֵי [۲] וְאֶת־מִלְחָה בְּעוֹר נַפְשִׁי:

تت. [۱] به پوست و گوشتم چسبیده استخوانم؛ [۲] و بندم به پوست دندانم.

بررسی کلمات

[۱] چسبیدن گوشت و پوست به استخوان استعاره از نهی و لاغر شدن است؛ که در فارسی به اختصار از آن به «پوست و استخوان شدن» تعبیر می‌شود. این مفهوم به خوبی در ترجمه‌های تفسیری، هزاره نو و هاشمی نژاد منعکس شده است.

۱. پاورقی: «احتمالاً عبارت ضرب المثلی است».

[۲] اما ترکیب «پوست دندان» اشاره به لثه دارد،^۱ همانطور که در برخی زبانهای اروپایی مانند آلمانی از لثه به *das Zahnfleisch* («گوشت دندان») تعبیر می‌شود؛ به عبارتی ایوب در صدد انتقال این مفهوم است که تنها لثه‌ام از بیماری در امان مانده؛ به تعبیر راشی تمام بدنم به کرم آلوده شده، به جز لثه.^۲

در میان ترجمه‌های فوق، عبارت دوم در ترجمه تفسیری به صورت «به زحمت از چنگ مرگ گریخته‌ام»، بیش از آنکه برگردان متن عبری ایوب باشد، منعکس کننده یک اصطلاح انگلیسی است (زبان واسطه‌ای که از آن ترجمه شده). کوتاه آنکه، اصطلاح "by the skin of teeth" ت.ت. «با پوست دندان» به معنی «با جان کردن، به زحمت» در انگلیسی ریشه در همین عبارت ایوب دارد، و ظاهراً از طریق ترجمه‌های تورات به ادبیات این زبان راه یافته است. باری، نظر به توضیحات فوق و ترجمه‌های مذکور به نظر می‌رسد آیه به چنین مضمون دلالت دارد:

«استخوانم به پوست و گوشتم چسبیده؛

به پوست دندانم (لثه‌ام) بندم».

ملاحظه می‌شود که ترجمه‌های فوق هر کدام به شیوه‌ای عمل کرده‌اند، به طوری که ترجیح یکی یا انتخاب بهترین دشوار است؛ با همه این اوصاف اگر ناگزیر از انتخاب باشیم، به نظر نگارنده این سطور ترجمه هاشمی نژاد سپس هزاره نو بیشتر به جهت انعکاس طنین شعری استوارتراند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. *BDB*, → لثه، عور →.

۲. برای تفسیر راشی:

https://www.sefaria.org/Job.19.20?lang=bi&p2=Rashi_on_Job.19.20.1&lang2=bi&w2=all&lang3=en